

לשכת רב קמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת בא, תשס"ג
מספר 1001מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הסיבה לדחיית שלוש המכות האחרונות לפרשת "בא" (ניסיון בהבנת מבנה הפרשה) יוסף פריאל

החלוקה הבבלית של התורה, שעל פיה התורה נחלקת לחמישים וארבע פרשיות,¹ התקבלה סופית על ידי כלל ישראל מן המאה השלוש-עשרה,² וכך מנהגנו בקריאת פרשת השבוע. לעתים ברורה לנו חלוקה זו, למשל פרשת "אמור", שכל נושאה (כהונה, מועדים ועוד) אינם קשורים בפרשות הסמוכות לה – "קדושים" ו"בהר", או פרשת "האזינו", שרובה שירת משה, ואין פרשת "וילך" הקודמת לה או "וזאת הברכה" שלאחריה נוגעות בה. אך לרוב אנו מתקשים להבין מהי נקודת החיתוך שהובילה את חלוקת הפרשיות כפי שהן.³

בפרשתנו השאלה מתעצמת, שהרי רוב המכות מתוארות בפרשת "וארא", ורק שלוש האחרונות נזכרות בפרשתנו.⁴ אם כן מדוע הפרידו המחלקים בין המכות?⁵

נראה לנו לומר שכל נושאי הפרשה סובבים סביב נושא אחד: הזמן, ומכאן חלוקת הפרשיות. ניתן לחלק את פרשתנו לשניים-עשר נושאים:

א. מכת הארבה (י:א-כ).
ב. מכת החושך (י:כא-כט).

* הרב ד"ר יוסף פריאל מרצה לתנ"ך במרכז ללימודי יסוד ביהדות, במכללת "אורות ישראל" ובמכללת "גבעת וושינגטון".
1 מאמר מקיף בעניין כתב רחמים שר-שלום, "פרשת השבוע – ממנהגים שונים למנהג אחד", שנה בשנה (תשנ"ד), עמ' 291–317. וראו בכמה זו את יוסף עופר, "בג המלך – פת וילך" – על מנהג עתיק של קריאת פרשת השבוע במחזור השנתי, דף שבועי לפרשת וילך תשע"ב (מס' 984).

2 מניחים זאת בהסתמך על העדות האחרונה שבידינו, שבבית הכנסת של בני ארץ ישראל בפוסטאט (קהיר העתיקה) נהגו לקרוא בתורה על פי המנהג הישראלי עד ראשית המאה השלוש-עשרה לפחות (מגילה כט:): "לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שנין". כך עולה מספרו של ר' אברהם בן הרמב"ם, המספיק לעובדי השם (מהד' ניסים דנה), רמת-גן תשמ"ט, עמ' 180. על הסיבות לאיחוד מנהג ארץ ישראל שהיה שונה (יש עדויות לחלוקה של 141 או 147, 153 [ועוד] פרשיות) עם המנהג הבבלי. ראו, למשל: חיים סימונס, "קריאת התורה לשמיני עצרת בארץ ישראל", סיני, קג (תשמ"ט), עמ' רלט-רמז; עזרא פליישר, "הערות לצביון התלת שנתי של הקריאה בתורה כמנהג ארץ ישראל", תרביץ עג/א (תשס"ד), עמ' 83–124.

3 ראב"ע אומר בפירושו הארוך לשמות (ו:כח) בעניין הפרדת פרשה סתומה: "אולי בעל ההפסקות ידע לו טעם למה עשה כן כי דעתו רחבה מדעתנו", וברור שתמיהה זו קיימת גם על פרשות השבוע.

4 דורשי רשומות, כגון ר' יעקב בעל הטורים, מצאו באותיות הפתיח של הפרשיות רמז לחלוקה. פרשת "וארא" נפתחת באותיות ו+א, וגימטריית השם של פרשת "בא" היא כמספר המכות שבה, אך כמוכּן אין כאן תשובה לשאלה. אפשרות אחרת מעלה הרב סמט, ולפיה במכת הברד מקבלות המכות עצמת יתר, ומכאן הצדקה לסיום פרשת "וארא" במכה זו. ראו: "פרשת וארא המכה השביעית – מכת ברד (ט, יג-לה)", בתוך: עיונים בפרשות השבוע – סדרה שלישית: בראשית שמות, ירושלים 2012, עמ' 288–307.

5 וכבר העיר יוסף עופר ("פרשת השכם בבקר" – מנהג עתיק של קריאה בתורה, דף שבועי לפרשת וארא תשנ"ט [מס' 271]) שהייתה בעבר מסורת שחילקה חלוקה אחרת את פרשיות "וארא", "בא" ו"בשלח", אך התמיהה קיימת גם לשיטה זו, אף שבטלה.

- ג. ההכרזה על מכת בכורות ובקשת הניצול של מצרים⁶ (יא:א-י; יב:יב-יג).⁷
 ד. קידוש החודש (יב:א-ב).
 ה. הציווי על פסח מצרים (יב:ג-יא, כא-כג, מג-מוט).
 ו. הציווי על פסח דורות (יב:יד, כד-כז).
 ז. הציווי על חג המצות (יב:טו-כ).
 ח. הציווי על חג המצות לדורות (יג:ג-ח).
 ט. הקרבת הפסח (יב:כח, נ).
 י. מכת בכורות ויציאת מצרים (יב:כט-מב, נא).
 יא. מצוות פדיון בכורות אדם, חמור ובהמה (יג:ב, יא-טו).
 יב. מצוות הזיכרון בתפילין ובמזוזה (יג:ט-י, טז).

כמעט בכל נושאי הפרשה בא לידי ביטוי ממד הזמן:

- א. במכת הברד מתואר: "וה' נהג רוח קדים בְּאֶרֶץ כְּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה, הַפֶּקֶר הָיָה... " (י:יג), ובהמשך: "וַיִּכַּס אֶת עֵינַי פֶּל הָאֶרֶץ וַתִּחַשֵּׁף הָאֶרֶץ" (י:טו). הדגשה זו, שההכנה למכה הייתה ביום ובלילה ושהמכה פגעה ביום והפכה את היום ללילה, מיותרת ואינה מקרית בעינינו.
 ב. כל עניינה של מכת החושך הוא הפיכת היום ללילה. עוד מתארת התורה פעמיים שהתהליך ארך שלושה ימים: "וַיְהִי חֹשֶׁךְ אֶפְלָה בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁלֹשֶׁת יָמִים לֹא רָאוּ אִישׁ אֶת אָחִיו וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְּחַתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים" (י:כב-כג). מדובר באזכור עודף ומיותר של אורך המכה, וגם זה מכוון לדעתנו.
 ג. גם מכת הבכורות מתכווננת לנקודת זמן מדויקת ביותר: "פְּחַצַּת הַלַּיְלָה" (יא:ד).⁸
 ד. כבר ציין בעל ה"כלי יקר" (ז:ז) שהמכות האחרונות⁹ היו בחושך: שתי הראשונות בפרשתנו יצרו אותו, והאחרונה הייתה בלילה. המטרה הייתה פגיעה א-לוקית מכוונת באל המצרי "רע", אל השמש.¹⁰ כלומר שלוש המכות בפרשתנו משנות את המושג היסודי של הזמן שהתקבע בבריאת העולם.
 ה. מצוות קידוש החודש היא המוקד של הרעיון כולו. כל עניינה של מצווה זו הוא שליטה בזמן. כבר הזכירו דמסקי,¹¹ אדלר¹² וחליוה¹³ את הקשר בין קידוש החודש ובין תהליך ההשתחררות מעול מצרים, שהרי עבד אין עתותיו בידו, ולכן ברור שהמצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל כעם היא קידוש החודש, שמשמעותה שליטה בזמן. נקודת מבט זו מעצימה את משמעות המצווה הרבה מעבר למשתמע ממנה במבט ראשוני, ומעבר לנפח הפסוקים המועט שמקדישה לה התורה.
 ו. כל אירועי פסח מצרים מתוארכים. תחילת התהליך בעשור לחודש (יב:ג), התעצמותו בארבעה עשר בו (ו), וסופו בליל חמישה-עשר (ח, יב). בד בבד מזכירה התורה פעמיים (י) את האיסור להותיר מן הבשר עד בוקר.
 ז. בקטעים העוסקים בפסח דורות מופיעה המילה "יום" כמילה מנחה. היא מופיעה בפסוקים יד-טו (ארבע פעמים בכל אחד), טז-יח (פעמיים בכל אחד), בפסוק יט, ובפרק יג:ג. בולט בעיקר הפסוק שכולו תיאור זמן: "בְּרֵאשֵׁן בְּאֶרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בְּעָרְבֹת תֹּאכְלוּ מִצֵּאת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בְּעָרְבֹת" (יב:יח).
 ח. לעומת "היום" של פסח דורות מופיעה המילה "לילה" כמילה מנחה בתיאור ליל יציאת מצרים. כך על-פי פרק יב:כט-לא, מב (פעמיים).

⁶ בקשה/דרישה זו כבר נאמרה קודם לכן, בפרק ג:כא.

⁷ ניכר הן מכאן הן מן הסעיפים שלהלן הערוב בין הנושאים, וביקורת המקרא הרבתה לעסוק בו. אין מענייננו כאן לעסוק בכך, ונפנה רק למאמרו של הרב ברויאר ז"ל, "פסח מצרים ופסח דורות", **מגדים**, כ (תשנ"ג), עמ' 9-19.

⁸ וכפי שפירש רש"י (בהסתמך על מסכת ברכות ג:): "שאמר משה 'כחצות' – דמשמע סמוך לו, או לפניו או לאחוריו, ולא אמר 'בחצות' (כפי שמופיע במהלך הא-לוקי – 'ויהי בחצי הלילה', יב:כט), שמא יטעו איצטגניני פרעה ויאמרו: משה בדאי הוא".

⁹ הוא מניח בסברה שגם בברד היה כן. אשר על כן אין הוא תואם את חלוקת הפרשיות. הוא נאמן לחלוקה של "דצ"ך עד"ש באח"ב" (ספרי, דברים שא).

¹⁰ וראו את מאמרו של מאיר בר אילן, שמציג את הפגיעה המתואמת של המכות באלים המצרים: "מכות מצרים", **דף שבוועי** לפרשת בא תשנ"ט (מס' 272).

¹¹ אהרן דמסקי, "ערכי הלוח העברי ומבנהו", **דף שבוועי** לפרשת בא תש"ס (מס' 322).

¹² ישראל ש' אדלר, "'החדש הזה לכם' – עיון אחר", **דף שבוועי** לפרשת בא תשס"ה (מס' 583).

¹³ פנחס חליוה, "מצוות קידוש החודש – יסוד של אמונה ומשפט", **דף שבוועי** לפרשת בא תשס"ח (מס' 738).

ט. באופן כללי בפרקים י"ב-י"ג מופיעות המילים יום (על הטיותיה) ובוקר עשרים ושש פעמים, והמילים לילה/ערב אחת עשרה פעמים.

י. בפרקים אלה פזורות עוד כמה מילים המתארות זמן: "שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה" (יב:מ+מא); חודש האביב¹⁴ (יג:ד); מחר (יג:יד) ועוד.

מסקנתנו מן הנתונים המתוארים היא שמחלקי הפרשיות חשו שעל ידי נושא הזמן ניתן להביע בעצמה רבה את המעבר מן המצב של העבדות שבו היו שרויים ישראל, והוא מאפיין היטב את המתרחש בפרשיות "שמות"- "וארא", למצב של חירות הבא לידי ביטוי בפרשתנו, ולכן חילקו כך את הפרשיות. אמנם עיקרה של החירות היא עשיית קרבן הפסח ויציאת מצרים, שבהן עוסק חלקה השני של הפרשה, אך ניתן לגלות סממנים של ביטול השעבוד כבר מן המכה השמינית: אחרי מכת הארבה מתחננים עבדי פרעה: "וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרַעֲה אֵלָיו עַד מָתִי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱ-לֹהֵיהֶם הַטָּרֶם תִּדַע כִּי אֶבְרָה מְצָרִים" (י:ז)? כלומר המצרים זועקים שאינם מעוניינים עוד לשעבד את ישראל.¹⁵ גם במכה התשיעית נתונה כל מצרים בשיתוק שאינו מאפשר כמובן את המשך השעבוד. להיפך, כפי העולה מדרשתם של חז"ל (תנחומא [ורשא] פרשת וארא יד):

"וַיִּמַּשׁ חֲשֹׁךְ" (י:כא) אמר רבי אבדימי בר חמא: אותו חשך כפל ומכופל היה. היה מצרי עומד – אינו יכול לישב, יושב – אינו יכול לעמוד, רבוץ – לא היה יכול לזקוף... ובשלשת ימי האפלה נתן הקב"ה את חן העם בעיני מצרים וישאילום והיה ישראל נכנס לתוך בתיהן של מצרים והיו שואלין מהן כלי כסף וכלי זהב ושמלות. אם היו אומרים 'אין לנו להשאיל', היה מאיר הקב"ה את המקום שהיו שם והיה אומר לו ישראל: 'הרי הוא במקום פלוני'. לקיים מה שנאמר 'וְאַחֲרֵי-כֵן יֵצְאוּ בְרַקֵּשׁ גְדוֹל' (בר' טו:יד).

נמצא אפוא שבפרשתנו, על כל מרכיביה, יצאו ישראל מעבדות לחירות, ואין גדול כמושג הזמן כדי לבטא זאת.

¹⁴ כידוע, האביב הוא מצב בוטני שמבטא את זמן תחילת ההתייבשות של השעורה המאפשרת את טחינתה והכנת מנחת הביכורים שתוקרב ביום ה"חדש" בט"ז ניסן, כמצווה בויק' כג:ט-יא. וראו: יהודה אייזנברג, "למועד חודש האביב: על הסטיה שבין הלוח היהודי לבין האורך האמיתי של שנת החמה", **שמעתין** 100 (תש"ן), עמ' 17–26; עמוס רובין, "שמור את חודש האביב (דב' טז:א)", **דף שבועי** לפרשת צו תשע"ב (מס' 960).

¹⁵ כך מנמק אברבנאל את חלוקת המכות בין הפרשיות.